

Iring Fetscher

UVJETI PREŽIVLJAVANJA ČOVJEČANSTVA

(Je li još moguće spasiti napredak?)

Globus, Zagreb, 1986, 213 str.

Kriza rasta

Ova knjiga još je jedan od pokušaja traženja izlaza u problemima ekologije, demografske eksplozije, pretjeranog korištenja prirodnih resursa i stalne potrebe društva 20-tog stoljeća za nezadrživim ekonomskim i društvenim rastom. Neprekidni industrijski rast i moderni tehnološki napredak postaju glavni »motori« nezadrživog napretka i rasta tzv. države blagostanja, ali već se naziru i granice do kojih ovaj trend neumitno dolazi. Pretjerano korištenje prirodnih resursa, neravnopravne raspodjele dohotka i prijetnje ekološkim katastrofama uzrok su krize rasta. Usporedba čovječanstva s kulturom bakterija koja se razvija u laboratoriju i koja se tako dugo razmnožava dok ne zauzme cijelu osnovu prehrane i potom ugiba, od jezgre prema van, djelomično zbog nedostatka hrane, djelomično zbog trovanja vlastitim otpadom, više je nego aktualna i ilustrativna. Čovječanstvo ne može zaobići svjesno planiranje vlastitog rasta kao ni svjesno planiranje prirodnih uvjeta života (biosfere) koju sada razara industrijska civilizacija.

Napredak — da ili ne

U podnaslovu ove knjige autor se pita je li još moguće spasiti napredak. On iznosi izvore novovjekovnog pojma napretka i to kroz a) kršćanski pojam napretka tj. iz doline suza u novi Jeruzalem, b) ideje Galileja, Descartesa i Bacona kao glavnih ideologa napretka kroz vlast nad prirodom (znanje je moć — Bacon), c) uzleta novog građanstva, homo oeconomicusa i to kroz emancipaciju individue od porodične i klanske strukture, d) napredak kao oslobođenje prirodnog reda ekonomije iz okova tradicionalne i religiozne regulative, e) napre-

dak u smjeru moderne demokracije — francuske revolucije.

Današnje mjerilo napretka je rast bruto socijalnog proizvoda, a to znači proizvodnju čelika, energije, populacije zaposlene u primarnoj proizvodnji itd.

Ta se mjerila ne razlikuju ni u socijalističkim, ni u kapitalističkim državama. Može se reći da je i birokratsko-socijalistička elita istočnog bloka tražila svoj legitimitet u realizaciji obećanja rastućeg blagostanja naroda (i kako je poznato propala u tome). Socijalizam se nije uspio izdici iznad fetišizma robe i postaviti nove kanone napretka.

Za Iring Fetschera postoji i druga ideja napretka tzv. alternativna civilizacija. U njoj bi se oslobođenje čovjeka odredovalo vlastitom djelatnošću, humanom praksom. Kao alternativu stalnoj borbi i konkurenciji u današnjem svijetu nastupa solidarnosti i međusobna povezanost. To je svojevrsna »nova utopija« koju on predlaže i smatra je daleko realnijom nego predpostavku o beskonačnom rastu kao putu prema općem zadovoljstvu. Znanost, politika, filozofija imale bi za cilj zadovoljenje altruističkih ciljeva, a ne marketinšku vrijednost. Znanost bi opet, po Fetscheru postala »čista znanost« u službi radosti spoznaje. Napredak da, ali ne pod svaku cijenu, jer napredak po sebi nije nužno pozitivna vrijednost, niti je sve što napreduje à priori dobro za čoveka. Iako je Bacon ustvrdio da, »stvoriti i proširiti moć i vlast čovjeka i nad samim univerzumom stvari je najrazumljivija između svih ambicija«, već u XVIII. stoljeću Rousseau počinje sumnjati u napredak i jedan od glavnih zadataka, koji on povjerava političarima, je zakočivanje tempa napretka. Fetscher navodi razne autore koji uviđaju sve kontraverze suvremenog napretka koju je egoistični homo oeconomicus stvorio tokom stoljeća kroz društvo tržišne konkurencije. U knjizi se navodi primjer tvornice Volvo i grupnog rada koji može omogućiti i kvalitativno poboljšanje rada i života velikog broja ljudi.

Sam komunizam nije se, osim deklarativno, uspio othrvati kapitalističkom načinu proizvodnje iako su Marx i Engels tvrdili, a to

navodi i opisuje sam autor, da će komunizam kao novo društvo donijeti potpunu promjenu karaktera djelatnosti, kvalitete proizvoda i interakcije između ljudi. U takvoj atmosferi nestat će potreba za kompenzacijom pomoću stalno rastuće potrošnje. Opće ljudska emancipacija koje će se realizirati u komunizmu omogućit će takvo »idealno društvo«.

Argumenti utopizma

Većina navedenih autora u knjizi ističu važnost, ali i opasnost koju za čovječanstvo ima sadašnji način proizvodnje i korištenje prirodnih resursa. Kao što Marxova i Engelsova ideja danas izgleda nekima kao mašta, Marcuseove riječi da je mašta jedina snaga na koju se čovjek još može osloniti postaju sve aktualnije. Alternativni razvoj je nemoguć, jer ga se bez mašte ne može niti zamisliti. Ideje i parole studenata iz 1968. godine kao »mašta na vlast« ili »budimo realni — tražimo nemoguće« postaju danas još aktualniji. Samo oni koji su zadovoljni ili imaju koristi od statusa quo nemaju potrebe za maštom.

Alternativni oblici energije (sunce, vjetar, toplinska geotermalna energija itd.) još uvijek se ne razvijaju do kraja jer dosadašnji izvori energije su još uvijek dovoljno isplativi bez obzira na njihovu ekološku prihvatljivost i ograničenost resursa. Nove demokratske forme i forme zajedništva omogućit će ostvarivanje kako čovjekova altruizma, tako i demonstraciju njegove mašte u i kroz službu tog istog altruizma. Kroz takvu prizmu možemo i proučavati budućnost rada. Rad kao objektivna pretpostavka ljudske egzistencije tako i kao subjektivna potreba čovjeka doživjet će svoj novi smisao. Kako kroz različite forme participacije u organizaciji tako i kroz tehničko tehnološke inovacije. To će se sve omogućiti razvijenom tehnologijom i organizacijom rada. Sasvim novi smisao sada dobiva tzv. dokolica ili slobodno vrijeme koje će biti sve duže i osmišljenije jer će i sam rad biti takav.

Sve u svemu ova knjiga na možda preutopijski rakurs razmatra probleme suvremenog čovječanstva, ali jasno ukazuje na sve kontraverze današnjice i suvremenog napretka. Iako

će biti teško zadovoljiti prvo egzistencijalne, zatim i ostale potrebe svih žitelja na našoj planeti, a onda krenuti u »novu utopiju«, opravdanost te utopije iskazuje se iz dana u dan.

Aleksandar Špenić

Hans Johans

PRINCIP ODGOVORNOSTI

(pokušaj jedne etike za tehnološku civilizaciju)

Veselin Masleša, Sarajevo 1990, 375. str.

Iako to zvuči pomalo svakodnevno, nije naodmet iznova ponoviti da živimo u vrijeme kada se tehnološka čuda događaju, bukvalno, svakodnevno. Prosječan čovjek zapravo više i nije svjestan što se sa svijetom događa. Zatran svojim potrebama i svakodnevnim obvezama, ostavlja si vrlo malo vremena za razmišljanje o »krupnijim« pitanjima. No napokon, ako i odvoji vremena za njih, najčešće putem današnjih, beskrupulozno agresivnih medija dobija odgovore na svoja pitanja, čime je opet onemogućeno čovjeku da pokuša obuhvatiti sve činjenice današnjeg bivstvovanja. Što se onda može uopće i očekivati od čovjeka? Koliko je čovjek zapravo još subjekt i koliko on uopće misli na sebe i svoju okolinu?

Ukoliko nas zaokupe ovakva pitanja i sami ćemo brzo uočiti da tapkamo u mjestu, ne nalazeći adekvatna puta kojim bi krenuli tražiti suvisla rješenja navedenih enigmi. U traganju za istim odgovorima našao se i Hans Johans. Kako sâm u podnaslovu svoje knjige »Princip odgovornosti« navodi da je to: »Pokušaj jedne etike za tehnološku civilizaciju«, ukratko ćemo prikazati što on pod time podrazumijeva i što nam sugerira (čemu se nada).

U pogovoru knjige, A. Šarčević odmah na početku navodi slijedeću misao H. Johansa: »Egzistencija čovječanstva jednostavno znači: da ljudi žive; slijedeći imperativ je da oni žive